

УДК 340.114

Д. Вовк, кандидат юридичних наук, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Правова традиція: розуміння у контексті співвідношення з правовою системою і правовою культурою

Правова традиція (або традиція у праві) є однією з найбільш складних для розуміння юридичних категорій. Попри значну поширеність у літературі¹ уявлення про змістовне наповнення правової традиції, форми її прояву, співвідношення з іншими правовими явищами залишається, на наш погляд, досить фрагментарним. Варто лише згадати, що роботи, безпосередньо присвячені аналізу даної проблеми (передусім праці Г. Гленна, Ю. Оборотова, Ю. Лободи, М. Мірошніченко, К. Арановського, Т. Козлова, С. Павлова), містять вельми різне трактування природи правової традиції та її ролі у правовій системі. Якоюсь мірою це пояснюється багатогранністю і поліструктурністю самої правової традиції, що значно ускладнює спроби охопити всі прояви й аспекти її буття. Однак, здається, що подібна ситуація пояснюється також і методологічною неупорядкованістю досліджень у цій сфері, передусім зумовленою недостатньою коректністю визначення властивостей будь-яких суспільних (зокрема, і правових) традицій.

У той же час немає сумнівів, що правова традиція посідає центральне місце у характеристиці права як цивілізаційного явища і складової культури певного соціуму. Зокрема, саме через категорію «традиція» можна дослідити вплив трьох, очевидно, головних чинників розвитку

¹ Наведемо лише декілька прикладів юридичних розвідок, де термін «традиція» вживається не лише у тексті, але й у назві: Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 3-тє. – К. : Реферат, 2010. – 848 с.; Вишневский А. А. Каноническое право. Древняя церковь и Западная традиция. – М. : Ин-т философии, теологии и истории Святого Фомы, 2006. – 276 с.; Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія / В. В. Дудченко. – Одеса : Юрид. літ., 2006. – 304 с.; Бекленищева И. В. Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции / И. В. Бекленищева. – М. : Статут, 2006. – 204 с.; Харитонов О. І. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О. І. Харитонов, Є. В. Харитонов. – Х. : Одіссей, 2002. – 592 с. та ін.

західного права — християнства, грецької філософії і римського приватного права. Усе це зумовлює потребу подальшого осмислення правової традиції, що становить мету даної статті.

Як уже зазначалося, наявні у літературі підходи до розуміння правової традиції дуже різноманітні. Ю. Оборотов вважає, що правова традиція становить зв'язок часів, соціальне (правове) спадкування¹. Ю. Лобода розуміє правову традицію як закономірності розвитку сфери правового буття суспільства і одночасно принцип, ідею і тенденцію розвитку правової складової соціальної організації². Г. Гленн ототожнює правову традицію з правовою системою, розглянутою в історичному розвитку. Зрозуміти традицію, на його думку, — це ніби переглянути фільм, тоді як зрозуміти сучасну правову систему означає побачити кадр цього фільму³. Наведені думки демонструють, по-перше, достатню важкість теоретичного визначення правової традиції як правового феномену, велику абстрактність, схематичність і навіть метафоричність спроб запропонувати таке визначення (вирази «зв'язок часів», «ідея», «принцип», «культура» залишають великий простір для їх інтерпретації), а по-друге, доводять, що правова традиція не усвідомлюється як певна сутність⁴, її осмислення може бути сутнісним, тільки коли здійснюється через аналіз джерел конкретної традиції (наприклад, різних компонентів християнської релігії як джерела християнської правової традиції) та ролі такої традиції у правовій системі⁵ або її елементах.

¹ Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку: монографія / Ю. М. Оборотов. — О.: Юрид. літ., 2001. — С. 61.

² Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загально-теоретичного дискурсу) / Ю. П. Лобода. — Л.: Світ, 2009. — С. 87.

³ Glenn H. P. Doin' the Transsystemic: Legal Systems and Legal Traditions / H. Patrick Glenn // McGill L.J. — 2005. — Vol. 50. — P. 873.

⁴ Саме із цим пов'язані постійні і, на нашу думку, непродуктивні пошуки поняття, через яке б визначалась суть правової традиції, що зазвичай закінчується виробленням чергової метафори на кшталт «зв'язок часів», «правова пам'ять», «перегляд фільму» тощо.

⁵ Тут і далі правова система розуміється як найбільш широка правова категорія, яка охоплює всі правові явища, що існують у межах певного суспільства. Хоча у сучасній літературі такий підхід ставиться під сумнів (див., напр.: Рабінович П. Соціально-природна правова система суспільства (спроба загально-теоретичної характеристики) / П. Рабінович // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 64), а також пропонуються інші варіанти для позначення правової сфери у цілому (правова дійсність (С. Алексеев), правова реальність (С. Максимов) та ін.), однак ми використовуємо саме категорію «правова система», зокрема, і через її узвичаєність для вітчизняної науки.

Правовій системі, як і кожній соціальній системі, властива історичність. Історичність права означає не просто наявність правового минулого, на яке спирається право сьогоденне або через яке ми можемо краще зрозуміти сучасний етап буття права. А. Турен із цього приводу пише, що історичність — це не сукупність цінностей, міцно закорінених безпосередньо у центрі суспільства; вона постає як сукупність інструментів, культурних орієнтацій (цей перелік механізмів історичного впливу можна продовжити — міфи, віра, ідеї, концепти тощо), за допомогою яких сформувалися форми соціальної практики¹, у тому числі і право. Історичність постійно творить сучасне право, визначає його зміст і майбутнє. Е. Фромм, описуючи зв'язки людини з її минулим, вказував, що «ми є минулим і можемо сказати: «Я — це те, чим я був»². Таке бачення можна екстраполювати і на право як продукт людських відносин. Правова система вбудована у свою історію і історію суспільства у цілому. Це не означає, що вектор правового розвитку, колись заданий, залишається сталим і незмінним, не зумовлює жорсткої детермінованості права історичним минулим, назавжди зафіксованими світоглядними чи культурними домінантами соціуму, але дозволяє констатувати, що право живе і прогресує у своїй історії, спирається на досвід минулих поколінь (або розуміння цього досвіду), заперечуючи, трансформуючи, підтримуючи його.

Історичність правової системи, яка охоплює і світ правових ідей, і світ матеріального буття права, на більш конкретному рівні проявляється у вигляді правових традицій, що у матеріальному аспекті зумовлюють особливості існування якогось правового явища чи правової системи у цілому, а в ідеальному — визначають особливості пізнання і розуміння права, зокрема, і його цінності для кожного конкретного суспільства або цивілізації. Інакше кажучи, правова традиція — це поняття, яке характеризує специфічність ідеального і матеріального буття права у контексті уявлення про історичний розвиток самого права або явищ, що на нього впливають. Підкреслимо, традиція — це не самі правові явища, а категорія, яка пояснює їх своєрідність, особливість з огляду на історію їх виникнення і розвит-

¹ Турен А. Повернення дівця / А. Турен ; пер. з фр. О. Гуджен, О. Подемченко, Т. Шваб. – К. : Альтерпрес, 2003. – С. 19.

² Фромм Е. Мати чи бути / Е. Фромм ; пер. з англ. О. Михайлової та А. Буряка. – К. : Укр. письм., 2010. – С. 140.

ку. Дослідження правових традицій дає можливість побачити, чому у суспільстві або групі суспільств, об'єднаних у цивілізацію, сформувався саме такий образ права, таке суспільне значення права, така правова система, і тим самим відображає динаміку історичного буття правової системи, формування й реалізацію правових норм, пізнання права суб'єктом права, відтворення правових приписів у вигляді правової поведінки тощо.

Слід також враховувати, що правова система є системою відкритою (такою, що взаємодіє з оточенням і обмінюється з ним інформацією) і реактивною (такою, чиє функціонування визначається переважно зовнішніми факторами¹). Це означає, що, по-перше, правові традиції виникають під впливом історії розвитку або самого права (внутрішньоправові традиції), або явищ, які на нього впливають (зовнішні традиції), а по-друге, що традиційність у праві за своїм походженням має переважно зовнішній характер. При цьому, звичайно, чітко відмежувати зовнішні і внутрішні правові традиції неможливо. Наприклад, традиції у сфері юридичної освіти у країнах загального і цивільного права (відповідно моделі правничих шкіл і університетської освіти) є внутрішньоправовими, але їх виникнення пояснюється, зокрема, і не правовими чинниками, значенням богослов'я у розвитку юриспруденції як окремої сфери знань, становленням системи освіти в Англії і на континенті тощо.

Наведене розуміння правової традиції дає можливість відмежувати правову традицію від правової культури. Культура, як зазначав Й. Гейзінга, є абстракцією, наданою для позначення історичної дійсності², тобто, у нашому випадку, певного рівня розвитку правової системи. У цьому сенсі правова традиція і правова культура є близькими категоріями, які відображають сучасний стан правової системи як підсумок поступового накопичення правового досвіду у суспільстві. Але якщо культура відображає саме цей стан розвитку, то традиція дає уявлення про шляхи і джерела формування цього стану. Іншими словами, якщо культура відповідає на питання «що?» (правова система у своєму особ-

¹ Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности / И. В. Прангишвили. – М. : СИНТЕК, 2000. – С. 53–54.

² Хейзінга Й. Тени завтрашнього дня. Человек и культура. Затемненный мир : эссе / Й. Хейзінга ; сост., пер. с нидерл. и предисл. Д. Сильвестрова ; коммент. Д. Харитоновича. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2010. – С. 215.

ливому способі існування), то правова традиція відповідає на питання «як?» або «чому?» цей спосіб існування є саме таким¹.

Тут, однак, потрібно враховувати певний нюанс. Правова культура є «усім позитивним, що створено людством у правовій сфері»².

¹ Схожій думки дотримується російський культуролог і етнограф К. Чистов, який зазначає, що терміни «культура» і «традиція» у певному теоретичному аспекті синонімічні або майже синонімічні. Термін «культура» виражає сам феномен, а «традиція» – механізм його формування, трансмісії і функціонування (Чистов К. В. Фольклор, текст, традиція : сб. ст. / К. В. Чистов. – М. : ОГИ, 2005. – С. 106). Щось подібне ми бачимо у Х. Арендт, яка використовує поняття «прихована “традиція”» для позначення специфіки розвитку єврейської літератури письменниками – євреями за походженням, які асимілювалися у неєврейських суспільствах. Прихованість традиції тут означає, що ці письменники не позиціонують себе як представників саме єврейської літератури (див.: Арендт Х. Скрытая традиция : эссе / Х. Арендт ; пер. с нем. и англ. Т. Набатниковой, А. Шибаровой, Т. Мовниной. – М. : Текст, 2008. – С. 57–91).

² Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 2009. – С. 11. Ми усвідомлюємо, що приведені розуміння культури є достатньо консервативним і таким, що часто критикується сучасними філософами і культурологами. Дійсно, ситуація постмодерну, яка розмила та релятивізувала критерії етичного або естетичного, зумовлює потребу відмовитися від будь-яких оцінок (і, відповідно, виокремлення позитивних і «непозитивних», негативних явищ) при визначенні культури. Таке бачення до певної міри теж є традицією і у модернізованому вигляді повертає нас до більш давнього сприйняття культури як перетвореної природи. У мистецтві даний підхід є допустимим і виправданим (згадаємо інсталяції Д. Гьорста, які нівелюють будь-які уявлення про естетику), він не лише не руйнує саме мистецтво, а рухає його уперед, відкриваючи для митців і глядачів нові горизонти. Однак, думається, що мистецький світ і деонтологічний світ права все ж таки розвиваються за різними законами. Стирання кордонів між правомірним і протиправним (а саме це впливає з безоцінного сприйняття правової культури) матиме наслідком розрив права як нормативного регулятора зі своєю основою – справедливістю та його остаточну етичну релятивізацію («отруйну бактерію сучасного права» за словами П. Сорокіна). За відсутності етичного або етично-релігійного підґрунтя право, яке, за великим рахунком, не має власної, позаморальної цінності або зникне як суспільний феномен (як у стародавньому Римі, де право і державність почали руйнуватися саме через смерть римської релігії та імморалізацію суспільства), або трансформується у державне свавілля (якщо не має критерію оцінки, то будь-який найбезглуздіший або найжорстокіший державний припис є такою ж правовою нормою, як і основоположне право людини). Відповідно етичний критерій (у першу чергу, конкретно історичне розуміння справедливості) є обов'язковою умовою буття права. Правовими явищами суспільства, які разом утворюють правову культуру, є ті, що відповідають цьому критерію, явища, що суперечать цьому критерію, не мають правового (у сенсі правого, справедливого) характеру і не становлять правову (у сенсі таку, що відноситься до права) культуру. Ці явища можуть бути позначені як антиправова культура чи контркультура у сфері правового регулювання.

Позитивність у цьому випадку означає, що правова культура не охоплює юридичні явища антиправового характеру (деформації правосвідомості, протиправну поведінку, неправові закони тощо). У свою чергу, правова традиція ж, як функціональна категорія, що виражає специфічність буття правової системи, може бути причиною і поясненням існування також і дефектів у праві, негативних властивостей, явищ і тенденцій у правовому розвитку¹. Думка С. Бондиревої та Д. Колесова про те, що традиційним стає тільки те, що об'єктивно працює на ефективність суспільства², виглядає не досить переконливою. Наприклад, багатьом пострадянським країнам властивий високий рівень правого нігілізму, що, поряд з іншими чинниками, є результатом традиційно зовнішньо лояльного і внутрішньо ворожого ставлення суб'єктів права до публічної влади та її юридичних рішень. Причому ця традиція має як політичний характер і зумовлена розвитком відносин «людина – держава» у дорадянський і радянський періоди, так і релігійне (умовно «русько-православне», якщо йдеться про Україну, Білорусь, Росію) забарвлення, викликане безоцінним ставленням до держави, що культивується відповідними православними церквами.

Через дослідження правових традицій і правової культури досягається розуміння реального впливу права на життя соціуму, його розвитку не лише на рівні системи позитивного права чи академічних теорій і вчень, але й у вигляді відповідних моделей правової поведінки, укорінених у свідомості індивідів і різноманітних спільнот. Правова культура і правові традиції, що «супроводжують» культуру, у першу чергу, відображають дію, «практику» правового регулятора, його генезу і життя як прояв людської активності, форму людських відносин.

¹ Цим зумовлена і різна емоційна забарвленість використання понять «традиція», «традиційне». Англійський критик і поет-модерніст Т. Елліот у відомому есе «Традиція і індивідуальний талант» констатував, що посилання на традиційність певного твору використовується і для того, щоб заохотити автора цього твору, і для того, щоб його принизити (Елліот Т. С. Традиция и индивидуальный талант / Т. С. Эллиот // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : трактаты, статьи, эссе / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987 – С. 169). Д. Донцов на різних прикладах показував, як через посилання на традиції (історичні, політичні, соціальні) можна обстоювати цілком протилежні погляди на вирішення питань майбутнього України й української державності (Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини / Д. Донцов. – К. : МАУП, 2005. – С. 28–32).

² Бондырева С. К. Традиции: стабильность и преемственность в жизни общества : учеб. пособ. / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : Изд-во МПСИ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – С. 15.

Як писав М. Мамардашвілі, культура як така — це здатність практикувати складність і розмаїття життя; саме практика, а не знання є основним для розуміння культури¹.

Запропоноване бачення правової традиції дозволяє артикулювати низку смислових акцентів у її розумінні.

Уже зазначалося, що правову традицію не слід сприймати як категорію, що виражає минуле права і у цьому сенсі опонує змінам, прогресу, новаціям. Це розуміння традиції, що зароджується у Новому часі² як наслідок заміни середньовічного бачення циклічності історії на розуміння історії як прогресу, лінійного або нелінійного «руху уперед», є не більше ніж міфологемою. Дослідники матеріальної історії, історії ідей або етичної історії³ об'єднують категорією «традиція» певний етап чи етапи історичного минулого (іноді — достатньо різні, як наприклад, середньовіччя й антична доба), що протиставляється модерну і постмодерну як сучасності. Наприклад, Е. Тугенгат вказує, що перехід до демократії (сучасного стану західної державності — *Д. В.*) відбувається, коли легітимність політичної влади перестає бути заданою індивіду традицією (це, відповідно, етап традиційної державності — *Д. В.*) і починає відбуватися на волі самих індивідів⁴. Однак і кожен із цих періодів («традиція», модерн, постмодерн) сам по собі є традицією, що розвивається у своїй історії. За своєю роллю у правовій системі середньовічні правові традиції (наприклад, феодална традиція нерівності суб'єктів права) нічим не відрізняються від ліберальних правових традицій модерну чи постмодерну, а отже два останні етапи є не менш традиційними, ніж сам період традиційного

¹ Мамардашвили М. К. Сознание и цивилизация / М. К. Мамардашвили. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – С. 29.

² Наприклад, Е. Берк закликав при вирішенні конфлікту між Британською імперією і північноамериканськими колоніями повернутися до традиційних «стародавніх чесних юридичних принципів і установ», які англійським філософом протиставлялись новим ініціативам корони у цій сфері (Берк Э. Правление, политика и общество : сб. / Э. Берк ; пер. с англ., сост. Л. Полякова. – М. : КАНОН-пресс-Ц, «Кучково поле», 2001. – С. 143), А. де Токвіль розглядав традицію (давній порядок) як опозицію змінам (революції) (Токвиль А. де. Давній порядок і революція / А. де Токвіль ; пер. з фр. Г. Філіпчук. – К. : Юніверс, 2000. – С. 135).

³ Див.: Башлер Ж. Нарис загальної історії / Ж. Башлер ; пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Ніка-Центр, 2005. – С. 89 і далі; Беляева Е. В. Метаморфозы нравственности: динамика исторических систем нравственности / Е. В. Беляева. – Минск: Экономпресс, 2007. – С. 118 и далее.

⁴ Філософія прав людини / за ред. Ш. Гусепата та Г. Ломана; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 50.

права. Інша справа, що, повертаючись до прикладу Е. Тугенгата, зміст традицій легітимації державної влади і відповідних правових процедур на кожному з названих етапів може суттєво відрізнятися, але функціонально вони залишаються саме традиціями, які у певний момент зародились як новації у соціальному регулюванні і, закріпившись у суспільній практиці, набули характеру традицій. Інакше кажучи, у даному випадку відбувається не руйнація традиції як чинника легітимації влади, а заміна однієї традиції, у силу якої влада легітимується через свою багатовікову, божественну, звичаєву і т. п. встановленість, на іншу традицію, унаслідок якої влада легітимується через виборчі правові процедури прояву волі індивіда у демократичному суспільстві. Остання традиція обумовлює готовність індивідів брати участь у політичному житті, їх здатність робити вільний вибір (реалізувати активне виборче право) та захищати його. І, більше того, саме такі процедури поза згаданою традицією (тобто не підкріплені власною історією розвитку, не занурені у неї) можуть призводити до маніпулювання вибором населення, спотворення процесу легітимації політичної влади, вихолощування його змісту, що досить яскраво помітно у державах так званих «молодих» демократій.

Правова традиція як специфіка існування правової системи чи окремих її елементів не є також правовою пам'яттю¹. А. Ассман вказує, що пам'ять «звернена в минуле, вона йде забутими слідами й реконструює свідчення, важливі для сучасності»². Зв'язок традиції з пам'яттю не викликає заперечень, однак їх ототожнення виглядає не зовсім коректним.

По-перше, зверненість у минуле сама по собі не становить традицію. Вона є швидше однією з передумов, чому розвиток людини або будь-яких людських (соціальних) інститутів є історичним, а на більш конкретному рівні таким, що пронизується традиціями. Через пам'ятання минулого досягається ситуація, коли воно (минуле) творить сьогодення.

По-друге, очевидно дуже важко (і чи можливо взагалі?) виокремити саме правову пам'ять суспільства чи індивіда. Наприклад, велика

¹ Розуміння правової традиції як правової пам'яті присутнє у роботах С. Павлова (Павлов С. С. Правові традиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень / С. С. Павлов. – О., 2010. – С. 6).

² Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті / А. Ассман ; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К. : Ніка-Центр, 2012. – С. 55.

дискреційність повноважень органів державної (зокрема, виконавчої) влади у правовій системі Китаю очевидно спирається не на особливості історичного розвитку права цих держав, а на їх політичну (а глибше — філософсько-етичну або релігійну) історію, де домінує уявлення про державну владу як продовження влади батька, якій потрібно користися, а не розмірковувати щодо її доцільності чи корисності. Відповідно згадана правова традиція швидше апелює до політичної чи етичної, ніж правової пам'яті.

По-третє, безпосередній процес пам'ятання, тобто звернення до минулого і його реконструкції, далеко не завжди має місце при відтворенні певної традиції. Наприклад, традиція правового регулювання країн Заходу, яка зумовлює високу значущість права, розвиненість правових інститутів, активне звернення суб'єктів до правових механізмів захисту прав, не відтворюється за допомогою пам'ятання минулого, хоча, безсумнівно, пояснюється саме історією західного права і західного світу у цілому.

Відповідно правова традиція виражає не минуле права або пам'ять про це минуле, а його сьогодення, що розуміється у його зв'язках зі своїм минулим, з історією. Ключовим тут є слово «розуміється», адже говорячи про традиції ми часто маємо на увазі не саме пройдешне, а уявлення про нього. Можна сказати, що правова традиція виступає одночасно і «луною минулого» (так традицію визначав Г. Гадамер¹), і «зануренням у віковічну імлу» (порівняння Е. Гіденса²), тобто традиція виражає зв'язок з минулим, відчутим і інтерпретованим певним суб'єктом сучасності. Я. Пелікан при описанні християнської традиції вказує, що він намагався осмислити не те, що відбувалося у минулому, а як минуле розумілось у наступних століттях³, що власне і становить традицію. Щоб зрозуміти це, достатньо згадати, що традиційне для європейських країн визнання свободи совісті й автономності держави і церкви народжується із вельми суперечливих процесів, які аж ніяк не сприймалися їх учасниками як встановлення автономії і тим більше релігійної свободи (папська революція Григорія VII, секуляризація

¹ Цит. за: Негус К. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / К. Негус, М. Пикеринг ; пер. с англ. О. В. Свинченко. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2011. – С. 205.

² Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс ; пер. з англ. Н. П. Поліщук. – К. : Альтерпрес, 2004. – С. 32.

³ Пелікан Я. Християнська традиція: історія розвитку вероучення / Я. Пелікан. – Т. 2 : Дух восточного християнства (600–1700) ; пер. с англ. ; под ред. А. Кырлежева. – М. : Культ. центр «Духовная библиотека», 2009. – С. IX.

церковного майна, Реформація тощо) і такими по суті не були. Так само і говорячи про традицію римського приватного права у сучасному праві, ми маємо на увазі не стільки власне норми і доктрину, які діяли у Стародавньому Римі, скільки інтерпретації римського права у *Corpus juris civilis*, а ще більше — у працях глосаторів, постглосаторів та гуманістів.

У контексті розуміння правової традиції важливим також є її зв'язок з наступністю у праві. Остання полягає у збереженні і відтворенні у праві нормативних, ідеологічних, поведінкових, інституційних компонентів, що виникли на попередніх етапах розвитку правової системи. В літературі питання співвідношення наступності і традиції вирішується по-різному. А. Данилова використовує ці поняття як синонімічні¹. С. Бондирева і Д. Колесов вважають, що традиція і наступність — це явища одного порядку, які відрізняються за часовою ознакою; наступність має місце, коли акцептується певний досвід у межах одного покоління, тоді як традиція зумовлює, що такий досвід передається між поколіннями². На думку Ю. Оборотова, традиція передає естафету існуванню, а наступність виступає як ствердження того, що ця естафета буде прийнята³. Н. Неновські виходить із того, що наступність забезпечується традиціями у правотворчості і правозастосуванні⁴. Не заглиблюючись у це питання, зазначимо, що за наведеного у цій статті розуміння правової традиції останній підхід видається найбільш переконливим. Той факт, що право вбудоване у свою історію, розвивається, спираючись або відштовхуючись від свого минулого (історичність права, яка проявляється у вигляді правових традицій), тягне за собою постійне або достатньо довге збереження у праві певних нормативних конструкцій, властивостей правосвідомості, моделей поведінки тощо, які сформувалися раніше, а отже, зумовлює наступність як характеристику правової системи.

Підбиваючи підсумок, відмітимо, що у межах цієї статті нами, звичайно, не охоплена вся проблематика дослідження правової тради-

¹ Данилова А. В. Своеобразие интерпретации категории «традиция» в эстетической теории и практике постмодернизма (на материалах творчества Э. Денисова) : дис. ... канд. философ. наук.: 09.00.04 – эстетика / А. В. Данилова; Владимир. гос. гуманитар. ун-т. – Владимир, 2009. – С. 20.

² Бондырева С. К. Традиции: стабильность и преемственность в жизни общества. – С. 10.

³ Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку. – С. 61.

⁴ Неновски Н. Преемственность в праве / Н. Неновски ; пер. с болг. В. М. Сафонов ; общ. ред. Ю. С. Завьялова. – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 10.

ції (зокрема, поза увагою залишились питання структури правової традиції, її проявів тощо). Усі ці питання можуть бути предметом подальших наукових пошуків, у тому числі із використанням наведеного розуміння правової традиції та її співвідношення з правовою системою і культурою.

Вовк Д. Правовая традиция: понимание в контексте соотношения с правовой системой и правовой культурой

Статья посвящена анализу правовой традиции как правового феномена. Сформулировано понимание понятия «правовая традиция», ее связей с правовой системой и правовой культурой. Обращается внимание на несводимость правовой традиции к прошлому права или правовой памяти. Анализируется соотношение правовой традиции и преемственности в праве.

Ключевые слова: традиция, правовая традиция, историчность права, правовая система, правовая культура, преемственность в праве.

Vovk D. Legal tradition: understanding in the context of correlation with legal system and legal culture

The article is devoted to the analyses of legal tradition as a legal phenomenon. Links of legal tradition with legal system and legal culture is denoted. It is emphasized that legal tradition cannot be reduced to past of law or legal memory.

Keywords: tradition, legal tradition, historic character of law, legal system, legal culture.